

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยนี้ เป็นการประเมินผลสัมฤทธิ์โครงการประสานพลังแผ่นดินเอาชนะยาเสพติด กรณีตัวอย่างจังหวัดสงขลา ซึ่งได้เลือกพื้นที่ อ.เมืองสงขลา เป็นพื้นที่ตัวอย่างในการประเมิน

๕.๑ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

วัตถุประสงค์ในการประเมิน มีดังต่อไปนี้

๑. เพื่อศึกษาวิธีการดำเนินงานของวิทยากร กระบวนการ (ครู ก.) เจ้าหน้าที่ศูนย์พลังแผ่นดิน (ครู ข.) และผู้ประสานพลังแผ่นดิน (ปพส.)
๒. เพื่อศึกษาถึงผลการปฏิบัติงานของบุคลากรตามข้อ ๑ ต่อบุคลากรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง
  ๓. เพื่อศึกษาผลสัมฤทธิ์ของผู้ปฏิบัติงานตามข้อ ๑
  ๔. เพื่อศึกษาถึงความพอใจของประชาชนในหมู่บ้าน/ชุมชนต่อการดำเนินงานในโครงการฯ
  ๕. เพื่อศึกษาอุปสรรคของการดำเนินงานของบุคลากรตามข้อ ๑
  ๖. เพื่อให้ได้ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย และการสนับสนุนการปฏิบัติงานในพื้นที่ให้เกิดความยั่งยืนของโครงการฯ

๕.๒ คำถามการวิจัย

ในการประเมินมุ่งตอบคำถามต่อไปนี้

๑. ในระดับอำเภอ วิทยากรกระบวนการ (ครู ก.) มีวิธีดำเนินการโครงการฯ อย่างไร มีผลสัมฤทธิ์และปัญหาอุปสรรคอย่างไรบ้าง
๒. ในระดับตำบล/เทศบาล เจ้าหน้าที่ศูนย์พลังแผ่นดินฯ (ครู ข.) มีวิธีดำเนินการโครงการฯ มีผลสัมฤทธิ์ และปัญหาอุปสรรคอย่างไรบ้าง
๓. ในระดับหมู่บ้าน/ชุมชน ผู้ประสานพลังแผ่นดินฯ มีวิธีดำเนินการโครงการฯ อย่างไร มีผลสัมฤทธิ์และปัญหาอุปสรรคอย่างไรบ้าง

๕.๓ วิธีดำเนินการวิจัย

การประเมินครั้งนี้ใช้วิธีการประเมินเชิงคุณภาพเป็นหลักเสริมด้วยแบบสอบถามเชิงปริมาณเกี่ยวกับความพอใจในด้านต่าง ๆ ของประชาชนต่อโครงการฯ

ประชากรในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ ประชาชนในเขตจังหวัดสงขลา โดยเลือกกลุ่มตัวอย่าง จากเขต อำเภอเมืองสงขลา จำนวน ๖ ตำบล/เทศบาล คือ เทศบาลนครสงขลา ต.เขารูปช้าง ต.พะวง ต.ทุ่งหวัง ต.เกาะแก้ว และ ต.เกาะยอ โดยทาง อ.เมืองสงขลา ได้ให้ความอนุเคราะห์จัดกลุ่มตัวอย่าง ซึ่งประกอบด้วย บุคคลเป้าหมายจากพื้นที่ที่เคยมีปัญหาการแพร่ระบาดของยาเสพติดครบทั้ง ๓ ระดับ เข้าร่วมในการให้ข้อมูล ดังนี้ ระบาดรุนแรง จำนวน ๘๒ คน ระดับปานกลาง จำนวน ๘๖ คน และระดับเบาบาง จำนวน ๘๔ คน รวมทั้งสิ้น ๒๕๒ คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย มี ๒ ลักษณะ คือ

๑. แบบสอบถามความพอใจของประชาชนต่อโครงการ (การประเมินเชิงปริมาณ)

๒. ชุดคำถามสำหรับการสัมภาษณ์ ๒ ลักษณะ คือ

๑) คำถามสำหรับสนทนากลุ่มย่อย (Focus Group Discussion) กลุ่มละ

๑๐ คน

๒) คำถามสำหรับสัมภาษณ์เจาะลึก (Indepth Interview) บุคคล

เป้าหมาย

การเก็บรวบรวมข้อมูล คณะผู้วิจัยได้จัดให้มีการสนทนากลุ่มย่อย ในระหว่างวันที่ ๒๗ - ๓๑ ตุลาคม ๒๕๔๖ และวันที่ ๔ พฤศจิกายน ๒๕๔๖ ที่โรงแรมพาวีเลียน สงขลา อ.เมือง จ.สงขลา และทำการสัมภาษณ์เจาะลึกบุคคลเป้าหมายในระยะเวลาใกล้เคียงกัน พร้อมกันนั้นก็ได้รวบรวมข้อมูลจากแบบสอบถามเชิงปริมาณ จากผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มด้วย จำนวน ๑๘๘ ชุด จาก ๓๐๐ (คิดเป็น ๖๒.๖๖%) แล้วนำมาวิเคราะห์ด้วยเครื่องคอมพิวเตอร์ ส่วนข้อมูลจากการสนทนากลุ่มและการสัมภาษณ์เชิงลึก โดยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis)

๕.๔ การวิเคราะห์ข้อมูล

คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

๑. ตรวจสอบความสมบูรณ์ของข้อมูลจากแบบสอบถามเชิงปริมาณ จากการสนทนากลุ่มย่อยและจากการสัมภาษณ์เจาะลึกที่ได้

๒. นำข้อมูลจากแบบสอบถามเชิงปริมาณมอบให้กับส่วนกลาง (สถาบันราชภัฏพระนครศรีอยุธยา) ทำการประมวลผลด้วยระบบคอมพิวเตอร์ (ร่วมกับจังหวัดอื่น) และนำผลการวิเคราะห์ แสดงค่าเฉลี่ยของความพอใจต่อโครงการมาแปลผล โดยมีเกณฑ์การพิจารณาดังนี้

ค่าเฉลี่ย ๔.๕๐-๕.๐๐ หมายถึง ความพึงพอใจตามประเด็นนั้นในระดับมากที่สุด

ค่าเฉลี่ย ๓.๕๐-๔.๔๙ หมายถึง ความพึงพอใจตามประเด็นนั้นในระดับมาก

ค่าเฉลี่ย ๒.๕๐-๓.๔๙ หมายถึง ความพึงพอใจตามประเด็นนั้นในระดับปานกลาง

ค่าเฉลี่ย ๑.๕๐-๒.๔๙ หมายถึง ความพึงพอใจตามประเด็นนั้นในระดับน้อย

ค่าเฉลี่ย ๑.๐๐-๑.๔๙ หมายถึง ความพึงพอใจตามประเด็นนั้นในระดับน้อยที่สุด

๓. นำข้อมูลจากการสนทนากลุ่มย่อยและจากการสัมภาษณ์เจาะลึก มาทำการ Coding Sort สรุปสาระสำคัญ เขียนพรรณนาความ เพื่อตอบคำถามวิจัยที่ตั้งไว้ เพื่อทำรายงานขั้นสุดท้ายต่อไป

๕.๕ สรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูล

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล ทำให้ทราบผลการประเมินดังนี้

๑. การดำเนินงานของวิทยาการกระบวนการ (ครู ก.) มีผลต่อการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ศูนย์พลังแผ่นดิน (ครู ข.) และผู้ประสานพลังแผ่นดิน (ปพส.) สามารถเกื้อหนุนการปฏิบัติงานของผู้เกี่ยวข้องได้ในระดับดี และมีความเข้มแข็งเป็นที่น่าพอใจ

๒. การปฏิบัติงานของวิทยาการกระบวนการ (ครู ก.) ยังมีอุปสรรคและปัญหาบางประการ เช่น มีผู้ปฏิบัติงานไม่ครบตามจำนวนที่กำหนด เนื่องจากมีการโยกย้ายตำแหน่งหน้าที่ มีงบประมาณสนับสนุนยังไม่เพียงพอ มีภาระงานประจำอย่างอื่นค่อนข้างมาก เป็นต้น

๓. การดำเนินงานของเจ้าหน้าที่ศูนย์พลังแผ่นดินฯ (ครุ ข.) มีส่วนเกื้อหนุนสำคัญต่อการปฏิบัติงานของผู้ประสานพลังแผ่นดินฯ ในทุกชุมชน และยังเป็นพลังสนับสนุนการปฏิบัติงานของ ครุ ก. ที่สำคัญ ซึ่งทำให้โครงการฯ มีผลสัมฤทธิ์ และเป็นที่พอใจของประชาชนในระดับมาก ในพื้นที่ทุกระดับของการระบาดของปัญหาเสพติด

๔. การปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ศูนย์พลังแผ่นดิน (ครุ ข.) ประสบกับปัญหาและอุปสรรคบางประการ เช่น การขาดงบประมาณสนับสนุน การเบียดบังเวลาในการประกอบอาชีพ การขาดขวัญ/กำลังใจ ตลอดจนการไม่มั่นใจในความปลอดภัย แต่อย่างไรก็ดี บรรดาครุ ข. โดยรวมก็ได้มีความตั้งใจที่จะปฏิบัติงาน เพราะเห็นคุณค่าและประโยชน์ของโครงการนี้

๕. การปฏิบัติงานของผู้ประสานพลังแผ่นดิน (ปพส.) โดยรวมอยู่ในเกณฑ์ที่น่าพอใจ มีเป็นจำนวนมากที่ได้ปฏิบัติงานด้วยความเสียสละ เพราะเห็นแก่ความสงบสุขในหมู่บ้าน/ชุมชน และช่วยลดปัญหาอื่น ๆ ให้แก่หมู่บ้าน/ชุมชน เนื่องจากโครงการนี้สามารถขจัดหรือผ่อนคลาปัญหาเสพติดลงได้

๖. การปฏิบัติงานของผู้ประสานพลังแผ่นดินฯ (ปพส.) มีปัญหาและอุปสรรคสำคัญเกี่ยวกับ การขาดความร่วมมือจากเจ้าหน้าที่รัฐบางส่วน ในบางพื้นที่โดยเฉพาะตำรวจ มีประชาชนหรือผู้ปกครองบางคนยังไม่ให้ความร่วมมือเท่าที่ควร ต้องปฏิบัติงานด้วยความเสี่ยงด้วย และต้องเสียสละเวลามาดำเนินการโดยไม่ให้ได้รับผลตอบแทนทางการเงินใดๆ

๗. ทั้งเจ้าหน้าที่ศูนย์ประสานพลังแผ่นดินฯ (ครุ ข.) และผู้ประสานพลังแผ่นดินฯ (ปพส.) เน้นว่าได้ปฏิบัติหน้าที่อย่างมีประสิทธิภาพในระดับที่น่าพอใจแม้ในบางพื้นที่จะไม่สามารถขจัดปัญหาเสพติดได้อย่างหมดสิ้น แต่ก็สามารถลดความรุนแรงลงได้จนกล่าวได้ว่าการปฏิบัติงานดังกล่าวประสบผลสำเร็จ

๘. ความพึงพอใจของประชาชนต่อโครงการฯ โดยรวมอยู่ในเกณฑ์ปานกลางถึงมาก เพราะสามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ ในหมู่บ้าน/ชุมชน ได้โดยที่ไม่เคยคาดหวัง มาก่อน ทำให้ประชาชนมีวิถีชีวิตที่สงบสุข ลดความวิตกกังวลด้านต่าง ๆ ลงไปมาก เช่น ปัญหาการลักขโมย การสร้างความเดือดร้อนรำคาญ จากเยาวชน ผู้เสพยา เป็นต้น ประชาชน

โดยรวม ยังพอใจในระดับมากกับการรวมพลังกันสร้างความเข้มแข็งให้ ชุมชนในการ
ต่อต้านยาเสพติด

๕. ประชาชนมีความคิดเห็นที่สำคัญ สรุปได้ดังนี้

๑) ให้รัฐบาลนโยบายนี้อย่างต่อเนื่อง และจริงจัง แม้ว่ามีเหตุจำเป็นต้องเปลี่ยน
รัฐบาล ก็ขอให้ดำรงคงนโยบายการทำสงครามกับยาเสพติดไว้ โดยให้ถือว่าเรื่องนี้เป็น
วาระแห่งชาติ

๒) ให้รัฐบาล/เจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบใช้มาตรการขั้นเด็ดขาดในการปราบปราม
และลงโทษผู้กระทำความผิดอันเกี่ยวข้องกับยาเสพติดอย่างจริงจัง

๓) ให้เจ้าหน้าที่ของรัฐที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ปฏิบัติงานอย่างตรงไปตรงมา
มีความซื่อสัตย์ และยุติธรรม ไม่เห็นแก่พรรคพวก เพื่อนฝูง หรือญาติพี่น้อง

๔) ให้มีการประชาสัมพันธ์ทางสื่อต่าง ๆ ทุกรูปแบบอย่างต่อเนื่องเพื่อให้
ประชาชนตระหนักในพิษภัยของยาเสพติดเหมือนเช่นที่ผ่านมาในช่วงทำสงคราม
แตกหักกับยาเสพติด

๕) ให้รัฐบาลแก้ไขกฎหมาย/บทลงโทษให้มีความเด็ดขาดและรุนแรง
เหมือนกับประเทศเพื่อนบ้าน คือ สหพันธรัฐมาเลเซีย

๖) ให้รัฐบาลหาทางสร้างงานสร้างอาชีพให้คนในชุมชน โดยเฉพาะเด็ก
วัยรุ่นที่ไม่ได้อยู่ในระบบโรงเรียน ได้มีอาชีพและมีงานทำ

๗) ให้หน่วยงานต่าง ๆ ทั้งของภาครัฐและเอกชน ร่วมมือกันให้ความรู้แก่
ประชาชนในเรื่องของการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชนให้มากขึ้น

๘) ให้ชุมชน ภาครัฐและองค์กรเอกชนต่าง ๆ ร่วมกันจัดกิจกรรมต่าง ๆ ทั้ง
ทางด้านกีฬาและวัฒนธรรมประเพณีของคนในชุมชนให้มากขึ้น เพื่อให้คนในชุมชน
เกิดความรักความผูกพันต่อกัน

๙) ให้ผู้ที่เกี่ยวข้องหาทางให้ประชาชน เกิดการเรียนรู้ที่จะช่วยกัน
ควบคุมดูแลให้ชุมชนของตนปลอดจากยาเสพติด

๑๐) ให้รัฐหามาตรการดำเนินการควบคุม ตรวจสอบการแก้ปัญหายาเสพติด
ในสถานศึกษาอย่างจริงจังและเป็นรูปธรรมมากขึ้น ไม่ใช่ทำเพราะถูกสั่งมา

๑๑) ให้ภาครัฐ/ผู้ที่รับผิดชอบ หามาตรการและแนวทางการป้องกันและแก้ปัญหา การคิดสารเสพติดชนิดอื่น หลังจากการเข้มงวดกับการปราบปรามยาบ้า

๑๒) ให้มีการรณรงค์ให้สถาบันครอบครัวตระหนักในการเอาใจใส่ ดูแลบุตรหลานและคนในครอบครัว ให้ห่างไกลจากยาเสพติดให้มากยิ่งขึ้น

๑๓) ให้ภาครัฐดำเนินการป้องกันและปราบปรามอย่างจริงจังกับขบวนการค้ายาเสพติด โดยเฉพาะ คนของภาครัฐที่เกี่ยวข้อง ไม่ใช่ทำแบบลูบหน้าปะจมูก

๑๔) ให้ทางราชการช่วยจัดหางบประมาณสนับสนุนผู้ปฏิบัติงานในพื้นที่ เพื่อเป็นการบำรุงขวัญและกำลังใจ โดยเฉพาะการชดเชยรายได้ที่ขาดหายไป จากการปฏิบัติงานในโครงการนี้

๑๕) ให้ทางราชการหามาตรการและแนวทางการรักษาความปลอดภัยในชีวิต และทรัพย์สินของผู้ปฏิบัติงานในโครงการนี้

๕.๖ การอภิปรายผล

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล การประเมินผลสัมฤทธิ์โครงการประสานพลังแผ่นดินเอาชนะยาเสพติด กรณีตัวอย่าง จังหวัดสงขลา ครั้งนี้มีประเด็นที่น่าสนใจ ควรได้นำมาอภิปราย ดังนี้

๑. บทบาทของครู ก. ต่อผลสัมฤทธิ์ของโครงการฯ แม้ว่าจะมีความสัมพันธ์กับความสำเร็จของโครงการฯ อยู่ในเกณฑ์ที่น่าพอใจ แต่ก็ปรากฏว่าทีมปฏิบัติงานของครู ก. มีไม่ครบตามจำนวนที่ได้รับการอบรม คือ อำเภอละ ๕ คน (จังหวัดสงขลา, 2546: 24) ทั้งนี้ เนื่องจากการโยกย้ายไปรับตำแหน่งใหม่ / เปลี่ยนแปลงหน้าที่ทำให้การทำงานในระบบทีมงานลดความเข้มแข็งลงไป และเนื่องจากงานในโครงการนี้เกี่ยวข้องโดยตรงกับครู ก. บางคน เช่น ปลัดอำเภอฝ่ายป้องกัน และสาธารณสุขอำเภอ จึงทำให้การทำงานตกอยู่กับ ครู ก. บางคน ซึ่งเป็นผลให้การปฏิบัติงานพื้นที่ลดประสิทธิภาพลง ทำให้ผู้ปฏิบัติงาน คือ ครู ข. และผู้ประสานพลังแผ่นดินขาดขวัญกำลังใจในการปฏิบัติงาน ในส่วนของความรู้ที่ครู ก. ได้รับการอบรมมาไม่สอดคล้องกับการนำไปปฏิบัติงานจริง จึงทำให้มีผลต่อผลสัมฤทธิ์ผลของการปฏิบัติงาน

๒. บทบาทของครู ข. แม้จะมีส่วนสำคัญต่อความสำเร็จของโครงการฯ แต่ก็พบว่า ครู ข. จำนวนไม่น้อยได้รับการมอบหมายภารกิจที่ไม่ชัดเจน ประกอบกับการ

ทำงานที่ยังไม่มีการรวมพลังกันอย่างเหนียวแน่นมากพอ อันเนื่องมาจากครู ข. บางคนไม่เข้าใจในบทบาทของตน และบางคนได้รับการแต่งตั้งโดยที่เจ้าตัวขาดความสำนึกในการปฏิบัติหน้าที่เพื่อส่วนรวม จึงส่งผลให้ประสิทธิภาพการทำงานในโรงการ

๓. ผู้ประสานพลังแผ่นดิน ส่วนหนึ่งถูกคัดเลือกมาโดยจำกัดอยู่ในกลุ่มผู้ที่มีตำแหน่งหรือบทบาทในหมู่บ้าน/ชุมชนอยู่แล้ว ทำให้การกระจายความรับผิดชอบยังไม่เป็นไปอย่างทั่วถึง อย่างไรก็ตามก็มีการใช้บุคลากรที่มีตำแหน่งอยู่แล้ว ในอีกด้านหนึ่งก็มีส่วนที่เป็นผลดี เพราะทำให้บุคคลเหล่านั้น มีเครือข่ายเชิงอำนาจในการปฏิบัติงานให้เป็นผลสำเร็จได้ง่ายขึ้น

๔. ความสำเร็จของโครงการฯ นอกจากจะเป็นผลจากการปฏิบัติหน้าที่ของครู ก. ครู ข. และผู้ประสานพลังแผ่นดินโดยตรงแล้ว ยังมีส่วนเนื่องมาจากความชัดเจนของนโยบาย และการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อต่าง ๆ อย่างต่อเนื่องที่ช่วยกระตุ้นความสำนึกของประชาชนโดยรวมอีกด้วย

๕. ข้อจำกัดด้านเวลาที่ต้องทำให้การปฏิบัติงานมากกว่าผลการปฏิบัติจริง กล่าวคือ มีผู้ประสานพลังแผ่นดิน ๓ (ปพส.) บางคนขาดความพร้อมในการปฏิบัติงาน จึงทำให้โครงการไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร

๖. การมีงบประมาณสนับสนุนไม่เพียงพอ และบางคนต้องใช้จ่ายเงินส่วนตัวมุนการทำงานทำให้ขาดขวัญ และกำลังใจในการปฏิบัติงาน เมื่อมาปฏิบัติงานในโครงการนี้จึงทำให้ขาดรายได้ประจำ ส่งผลให้การทุ่มเทพลัดด้านต่าง ๆ ให้กับโครงการนี้ยังไม่เต็มที่

๗. ความสำเร็จของการประกาศสงครามเอาชนะยาเสพติดผนวกกับโครงการประสานพลังแผ่นดิน ทำให้มีส่วนเกื้อกูลที่สำคัญต่อการแก้ปัญหาอื่น ๆ ในชุมชนประชาชนจึงได้ทุ่มเทให้ความร่วมมือกับโครงการนี้ ดังเห็นได้จากการที่ประชาชนรู้สึกมั่นคงปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินเพิ่มขึ้น และหมดความกังวลห่วงใยเกี่ยวกับลูกหลานจะติดยา

๕.๗ ข้อเสนอแนะ

ก. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

การที่จะทำให้มีการปฏิบัติงานตาม โครงการนี้ให้เกิดผลอย่างยั่งยืนนั้น ย่อมจะเกี่ยวข้องกับบทบาทของภาคส่วนต่าง ๆ ในลักษณะที่ต้องส่งเสริมและประสานกัน อย่างต่อเนื่อง กล่าวคือ

๑. รัฐควรจัดให้มีนโยบายนี้อย่างต่อเนื่อง จริงจัง โดยมีแผนปฏิบัติงานที่ชัดเจน มีการจัดงบประมาณสนับสนุนอย่างเพียงพอและติดตามประเมินผลการปฏิบัติงานอย่างเป็นระบบเพราะจากผลการวิจัยพบว่าประชาชนส่วนใหญ่เห็นด้วยและพร้อมที่จะสนับสนุนนโยบายนี้ต่อไป

๒. รัฐ ชุมชน และหรือองค์กรเอกชนรวมทั้งองค์กรธุรกิจต่าง ๆ ควรร่วมกันระดมทรัพยากรมาสนับสนุน การจัดกิจกรรมต่าง ๆ เช่น ลานกีฬา ตลอดจนจัดตั้งกองทุนสนับสนุนการเอาชนะยาเสพติด เพราะจากผลการวิจัยพบว่าชุมชนขาดแคลนสิ่งเหล่านี้

๓. ควรมีการประชาสัมพันธ์โครงการอย่างต่อเนื่อง เพื่อปลูกจิตสำนึกในการต้านยาเสพติดให้เกิดขึ้นอย่างยั่งยืนและมั่นคง ซึ่งต้องร่วมกันดำเนินการทั้งโดยภาครัฐและเอกชน ทั้งระดับรัฐบาลและระดับชุมชน เพราะผลจากการวิจัย พบว่า การประชาสัมพันธ์ของภาครัฐมีผลสำคัญต่อการตื่นตัวและการสนับสนุนโครงการ ในปัจจุบัน

๔. หน่วยงานราชการต่าง ๆ รวมทั้งตำรวจในท้องที่ที่จะต้องสอดส่องตรวจตรา ดูแลพื้นที่ต่าง ๆ อย่างทั่วถึง โดยจัดให้มีอาสาสมัครและแนวร่วมช่วยกันดูแลตลอดเวลา เพราะเป็นการประสานพลังแผ่นดินระหว่างภาครัฐกับประชาชนอย่างแท้จริง

๕. ควรจัดให้มีมาตรการด้านการศึกษาอบรม ที่มีลักษณะบูรณาการ ทั้งด้านยาเสพติดโดยตรงและด้านอื่น ๆ ทั้งทางเศรษฐกิจ การมีงานทำและอาชีพตลอดจนส่งเสริมให้ชุมชนได้มีความเข้มแข็งอย่างยั่งยืน ทั้งนี้ จากการวิจัยพบว่า การแพร่ระบาดของยาเสพติดเกิดขึ้นในหมู่บ้านที่อยู่นอกระบบโรงเรียนเป็นส่วนใหญ่ และผู้ที่ว่างงาน

๖. ประชาชนควรได้รวมพลังกันในลักษณะต่าง ๆ ให้สามารถดูแล ป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติดได้ด้วยตนเอง โดยการจัดระบบหรือองค์กร ชุมชนขึ้นมาในลักษณะเป็นเครือข่ายซึ่งกันและกันเพราะนอกจากจะดูแลป้องกันชุมชนของตนเองแล้วยังเป็นการป้องกันไม่ให้เกิดขึ้นในชุมชนอื่นอีกด้วย

๗. ควรส่งเสริมให้มีการนำหลักปฏิบัติในทางศาสนามาใช้ให้เกิดผล บุคลากรในทุกศาสนาควรได้ส่งเสริมให้มีการปฏิบัติงานเผยแพร่ธรรมะเชิงรุกให้สามารถนำไปใช้แก้ปัญหาสังคมต่าง ๆ ได้ อย่างแท้จริง จากผลการวิจัยพบว่า บางชุมชนสามารถนำหลักปฏิบัติในทางศาสนาผู้ใช้ให้บังเกิดผล

๘. เป็นที่สังเกตว่า ในสังคมมุสลิม แม้ในบางชุมชนจะสามารถป้องกันและแก้ปัญหา ยาเสพติดได้ โดยใช้หลักการทางศาสนา แต่ในบางชุมชนกลับมีปัญหาทั้งการค้าและการเสพก่อนข้างรุนแรง รัฐบาลควรจะทำการศึกษาวิเคราะห์วิจัยสาเหตุของปรากฏการณ์นี้ เพื่อนำเอาองค์ความรู้ไปใช้ประโยชน์ต่อไป จากผลการวิจัยพบว่า ชุมชนมุสลิมบางชุมชนมีการแพร่ระบาดของยาเสพติดอย่างรุนแรง

๙. ในชุมชนเมืองของจังหวัดสงขลา เป็นแหล่งรวมของสถานศึกษา มีหอพัก และสถานศึกษาจำนวนมาก มีแหล่งท่องเที่ยวชายทะเล ที่มีบริเวณกว้าง ทำให้การแพร่ระบาดของยาเสพติดเป็นไปได้ง่าย บทบาทของผู้ประสานพลังแผ่นดินย่อมจะต้องดำเนินการอย่างเข้มข้นและแตกต่างจากที่อื่น เพราะจากผลการวิจัยพบว่า มีการแพร่ระบาดของยาเสพติดจากแหล่งดังกล่าวเป็นจำนวนมาก

๑๐. จังหวัดสงขลา เป็นแหล่งประมงทางทะเลที่สำคัญ และมีท่าเรือหลายแห่ง จึงเป็นแหล่งชุมนุมของแรงงานต่างชาติ โดยเฉพาะแรงงานประมง ซึ่งง่ายต่อการแพร่ระบาดของยาเสพติด ทำให้การค้าและการเสพเป็นไปได้โดยสะดวก แต่การติดตามดูแลในระหว่างที่อยู่ในทะเลให้ทั่วถึงย่อมเป็นไปได้ยาก รัฐบาลจึงควรมีมาตรการพิเศษเพื่อป้องกันการแพร่ระบาดอย่างมีประสิทธิภาพ

ข. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยต่อไป

๑. จังหวัดสงขลา มีชุมชนที่หลากหลาย เช่น ชุมชนชาวประมง ผู้ใช้แรงงาน นักเรียน นักศึกษาที่อาศัยอยู่ในหอพัก ห้างอาชีพรบริการ เป็นต้น จึงควรทำการศึกษาวิจัยแนวทางการจัดระเบียบชุมชนเพื่อเอาชนะยาเสพติดอย่างยั่งยืน

๒. ควรศึกษาวิจัยปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จในการใช้มาตรการสุกม-ปกติในชุมชนมุสลิม เพื่อเป็นแนวทางนำไปสู่การปฏิบัติในชุมชนมุสลิมอื่น ๆ ต่อไป

๓. ศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการแพร่ระบาดของยาเสพติดในสังคมมุสลิมทางภาคใต้

๔. ศึกษาเกี่ยวกับพฤติกรรมและแนวทางการบำบัดผู้เสพติดที่เลิกเสพยา แล้วหันไป
เสพสารเสพติดอย่างอื่น เช่น โบกกระท่อม กัญชา หรือคอกาวและสารระเหย

